

Bioethica

Vol 9, No 2 (2023)

Bioethica

An unorthodox approach by an orthodox bioethicist: H. Tristram Engelhardt, Jr. and transplants

Ioannis Ladas

doi: [10.12681/bioeth.35574](https://doi.org/10.12681/bioeth.35574)

Copyright © 2023, Ioannis Ladas

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

To cite this article:

Ladas, I. (2023). An unorthodox approach by an orthodox bioethicist: H. Tristram Engelhardt, Jr. and transplants. *Bioethica*, 9(2), 21–34. <https://doi.org/10.12681/bioeth.35574>

Μία ανορθόδοξη προσέγγιση ενός ορθόδοξου βιοηθικολόγου: Ο Η. Tristram Engelhardt, Jr. και οι μεταμοσχεύσεις

Δρ. Ιωάννης Λαδάς^{1,2}

¹Δρ. Φιλοσοφίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

²Δρ. Θεολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

ioannisnladas@gmail.com

Περίληψη

Το πρόβλημα της ελλείψεως μοσχευμάτων αυξάνεται συνεχώς και μαζί του αυξάνονται και οι συζητήσεις υπέρ διαφόρων μορφών ελεγχόμενης αποζημίωσης / ανταμοιβής για την εξεύρεσή τους. Αν και η επ' ανταλλάγματι «δωρεά» οργάνων είναι νομικά απαγορευμένη, στις μέρες μας έχει ένθερμους υποστηρικτές μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται και ο Η. Τ. Engelhardt, Jr., ο οποίος τυχάνει να είναι ο μοναδικός χριστιανός ορθόδοξος βιοηθικολόγος που υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει ηθικό εμπόδιο να δεχθεί ή ακόμη και να ζητήσει κάποιος πληρωμή για τη δωρεά οργάνων. Στο πλαίσιο αυτό το παρόν άρθρο ασχολείται με την έννοια της ανταμοιβής στη δωρεά οργάνων και εξετάζει τη προσέγγιση του Τεξανού βιοηθικολόγου. Επιπλέον, καταδεικνύει ότι η τοποθέτηση του Engelhardt αποτελεί προσωπική άποψη, η οποία αξιολογείται θετικά μόνο εντός του υγιούς διαλόγου, ενώ ταυτόχρονα αναδεικνύει την ανάγκη εγρήγορσης για μία διαρκή ηθική ευαισθητοποίηση, η οποία θα δημιουργήσει αδιαπέραστους φραγμούς, ισχυρότερους από τους νόμους, που θα προστατεύουν από την εμπορευματοποίηση οργάνων.

Λέξεις κλειδιά: Η.Τ. Engelhardt, μεταμοσχεύσεις, δωρεά οργάνων.

An unorthodox approach by an orthodox bioethicist: H. Tristram Engelhardt, Jr. and transplants

Dr. Ioannis Ladas

Dr. of Philosophy. National and Kapodistrian University of Athens, Greece.

Dr. of Theology. Aristotle University of Thessaloniki, Greece.

Abstract

The problem of organ shortage is constantly increasing, and along with it, discussions in favor of various forms of controlled compensation/reward for organ procurement are also growing. Although the practice of "organ donation" in exchange for compensation is legally prohibited in our days, it has passionate supporters, including H. T. Engelhardt, Jr., who happens to be the only Christian orthodox bioethicist advocating that there is no ethical barrier to accepting or even requesting payment for organ donation. Within this context, this article deals with the concept of compensation in organ donation and examines the approach of the Texan bioethicist. It should be noted that Engelhardt's position represents a personal opinion, which is positively evaluated only within the realm of healthy dialogue, while simultaneously highlighting the need for vigilance in maintaining a constant ideological awareness that will create insurmountable barriers stronger than laws protecting against the commodification of organs.

Keywords: H. T. Engelhardt, organ donation, transplants.

1. Εισαγωγή

Το έργο του H. Tristram Engelhardt, Jr. (1941-2018) αφ' ενός αποτελεί μέχρι στιγμής την συστηματικότερη προσπάθεια για μία πλήρη αναθεώρηση της βιοηθικής με βάση την ορθόδοξη χριστιανική θεολογία και αφ' ετέρου παρουσιάζει με σαφήνεια την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η Ηθική και η Βιοηθική στη «μετά Θεόν» εποχή. Ο εν λόγω καταξιωμένος φιλόσοφος και βιοηθικολόγος εντοπίζει την Αλήθεια, την οποία αναζητάει για να ξεφύγει από τα όρια της εγκοσμιότητας στην χριστιανοσύνη των δέκα πρώτων αιώνων, συνέχεια της οποίας αποτελεί σήμερα η Ορθόδοξη Εκκλησία. Το γεγονός αυτό προσδίδει στα έργα του ομολογιακό χαρακτήρα, κάτι το οποίο δεν πρέπει να θεωρηθεί καθόλου παράδοξο, αφού, μετά από στοχασμό μισού αιώνα περί Θεού, ηθικής και βιοηθικής, διαπιστώνει τον ανεργμάτιστο χαρακτήρα της εκκοσμικευμένης βιοηθικής και αναζητάει μία σταθερή βάση για την οικοδόμησή της.¹

Από την ανάγνωση του βιβλίου *The Foundation of Christian Bioethics* διαπιστώνεται ότι ο Engelhardt προβάλλει μία άλλη βιοηθική, ριζικά διαφορετική, η οποία στηρίζεται αποκλειστικά στις αρχές του ορθοδόξου ήθους και της λειτουργικής και μυστηριακής ζωής της Ορθοδόξου Εκκλησίας. Παρά ταύτα, η προσέγγισή του αναφορικά με τις μεταμοσχεύσεις κρίνεται ιδιαίτερα προβληματική. Αν και ο Τεξανός φιλόσοφος επί της αρχής κινείται μέσα στο ορθόδοξο πλαίσιο στη συνέχεια υποστηρίζει ότι από τη στιγμή που η παροχή ιστών ή οργάνων, πριν ή μετά τον θάνατο, πραγματοποιείται με θεμιτό τρόπο και από αγάπη για τον άλλον, δεν

υπάρχει ηθικό εμπόδιο να δεχθεί ή ακόμη και να ζητήσει κάποιος χρηματική αμοιβή.²

Οι μεταμοσχεύσεις συνδέονται με ένα πλήθος ηθικών, νομικών, δεοντολογικών και θεολογικών ζητημάτων, επειδή άπτονται εννοιών πολύ λεπτοφυών, όπως η ζωή, ο θάνατος και το αυτεξούσιο. Τα ερωτήματα αυτά αφορούν τον δότη, τον λήπτη και τους μεσάζοντες. Η ηθική αποτίμηση των μεταμοσχεύσεων αναφέρεται στα κίνητρα, τις δυνατότητες, τα μέσα, τη χρήση και τους σκοπούς. Οι τρεις βασικοί άξονες του προβληματισμού είναι: 1. το ενδεχόμενο της εκμετάλλευσης του αυτεξουσίου του δότη, 2. ο τυχόν αυθαίρετος προσδιορισμός της στιγμής του θανάτου και 3. η εμπορευματοποίηση των ανθρώπινων οργάνων. Αν και τα τρία ζητήματα κρίνονται ιδιαίτερα ενδιαφέροντα, η παρούσα μελέτη ασχολείται αποκλειστικώς με την επ' ανταλλάγματι «δωρέα» οργάνων, η οποία αν και είναι νομικά απαγορευμένη έχει ένθερμους υποστηρικτές.

2. Παροχή μοσχευμάτων επ' ανταλλάγματι

Τα περισσότερα διεθνή και όλα τα ευρωπαϊκά νομικά συστήματα καταδικάζουν και ποινικοποιούν την επ' ανταλλάγματι λήψη μοσχεύματος, για λόγους πληρέστερης αντεγκληματικής πολιτικής. Το διεθνές δίκαιο προστατεύει γενικότερα τις μεταμοσχεύσεις από κάθε οικονομική εκμετάλλευση, ενώ όλες οι δυτικοευρωπαϊκές κοινωνίες και νομοθεσίες καταδικάζουν την εμπορευματοποίηση οργάνων. Τα μοσχεύματα με την αφαίρεσή τους από το ανθρώπινο σώμα καθίστανται πράγματα απαγορευμένης συναλλαγής. Συνεπώς, απαγορεύεται:

¹ Εισαγωγή Γ. Μαντζαρίδη In Engelhardt T. Μετά Θεόν - Ηθική & Βιοηθική στον αιώνα της εκκοσμίκευσης. Ι. Μ. Μ. Βατοπαιδίου, 2018: 17-29.

² Engelhardt T. Τα θεμέλια της Βιοηθικής - Μία Χριστιανική θεώρηση. Αρμός, 2017: 408.

1. η αγοροπωλησία οργάνων,
2. η χορήγηση ανταλλάγματος από τον λήπτη ή άλλο πρόσωπο στον δότη ή σε άλλο πρόσωπο που συμμετέχει στην αλυσίδα από την αφαίρεση του οργάνου έως τη μεταμόσχευση,³
3. η λήψη ανταλλάγματος από τον δότη ή άλλο πρόσωπο πριν ή μετά την αφαίρεση του οργάνου,
4. η παροχή υπηρεσίας από ιατρό σε περίπτωση που η μεταμόσχευση γίνεται ή επιχειρείται να γίνει με οποιοδήποτε αντάλλαγμα ή υποκρύπτει κάτι τέτοιο,
5. η δημόσια προσφορά δόσης μοσχεύματος έναντι ανταλλάγματος, καθώς θεωρείται στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος.

Επιπροσθέτως, την αγοροπωλησία οργάνων, κάτω από οποιοδήποτε συνθήκες, καταδικάζουν ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και η Συνθήκη του Oviedo για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη βιοϊατρική.

Η αρχή της δωρεάν προσφοράς οργάνων δεν εμποδίζει τη χορήγηση αποζημίωσης στον ζώντα δότη, υπό την προϋπόθεση ότι η αποζημίωση αυτή περιορίζεται: 1. στην κάλυψη των σχετικών δαπανών, 2. στην αντιστάθμιση της απώλειας εισοδήματος που σχετίζεται με τη δωρεά, 3. στην τυχόν οφειλόμενη αποζημίωση, συνεπεία σφάλματος κατά τη διαδικασία της αφαίρεσης του οργάνου. Οι δυτικοευρωπαϊκές νομοθεσίες βέβαια ορίζουν αυστηρές προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορεί να χορηγείται η αποζημίωση

αυτή, με σκοπό να μην δημιουργηθεί οικονομικό κίνητρο ή όφελος στον δυνητικό δότη.⁴

Από τα ανωτέρω καθίσταται σαφές ότι ο νομοθέτης προστατεύει την αξιοπρέπεια του προσώπου, έστω και εάν ο ίδιος ο φορέας της αποφασίζει να παραιτηθεί από αυτήν, προκειμένου να αποκτήσει οικονομικά ή άλλα οφέλη. Παρά ταύτα, υπάρχουν χώρες, όπου το νομικό καθεστώς είναι τόσο χαλαρό, ώστε συχνά αναφέρονται περιστατικά που ενδεείς άνθρωποι υποχρεώνονται να πουλήσουν κάποιο από τα διπλά τους όργανα (συνήθως νεφρό) έναντι κάποιου εξευτελιστικού ανταλλάγματος προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις βασικές ανάγκες επιβίωσής τους.⁵ Επί παραδείγματι, στις αναπτυσσόμενες χώρες, τη νοτιοανατολική Ασία και τη Λατινική Αμερική αναφέρεται ότι έχουν δημιουργηθεί οργανωμένα κυκλώματα στα οποία συμμετέχουν πολλοί άνθρωποι με διαφορετικές ιδιότητες, γιατροί, εργαστήρια ιστοσυμβατότητας, αστυνομικοί, πιλότοι, κλπ.⁶ Οι χώρες αυτές θεωρούνται «εξαγωγείς» οργάνων, ενώ κυριότεροι «εισαγωγείς» είναι χώρες όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, ο Καναδάς, η Αυστραλία κ.α. Σε ορισμένες από αυτές τις χώρες ο αριθμός μεταμοσχεύσεων που γίνεται σε υπηκόους τους σε τρίτες χώρες ξεπερνά αυτόν των μεταμοσχεύσεων που γίνονται στο εσωτερικό τους. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται

³ Schiff D, Fins J. Brain death and disorders of consciousness. *Current Biology* 2016, 26: R572-R576. Λυντέρης Χρ. Το ποινικό δίκαιο των μεταμοσχεύσεων. Σάκκουλα, 2004: 111.

⁴ Καϊάφα- Γκμπάντι Μ., Μεταμοσχεύσεις: Παρόν και μέλλον του νομικού πλαισίου - Αναζητώντας τη χρυσή τομή. In: Καϊάφα-Γκμπάντι Μ, Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Ε (ed) Μεταμοσχεύσεις. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2008: 35.

⁵ Knight B. Legal aspects of medical practice. Churchill Livingstone, 1992. Graziadei M. Legal transplants and the frontiers of legal knowledge. *Theoretical Inquiries in Law* 2009, 10: 723-743. Χριστοδουλίδης Κ. Μεταμοσχεύσεις Λύση ή πρόβλημα. Υπακοή, 1995.

⁶ Brock D. The ideal of shared decision making between physicians and patients. *Kennedy Inst Ethics J.* 1991, 1: 28-47.

«τουρισμός μεταμοσχεύσεων», όρος που περιγράφει τη μετακίνηση είτε του δότη, είτε του λήπτη είτε και των δύο στο εξωτερικό προκειμένου να λάβει χώρα η μεταμόσχευση.⁷ Μάλιστα, σύμφωνα με στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας το παράνομο εμπόριο αντιστοιχεί στο 10% των μεταμοσχεύσεων σε όλον τον κόσμο.

Αν και η εμπορευματοποίηση των οργάνων είναι από τις πιο φρικαλέες μορφές σωματεμπορίας,⁸ η αυξανόμενη δυσαναλογία μεταξύ προσφοράς και ζήτησης σε όλο τον κόσμο οδήγησε σε συζητήσεις υπέρ διαφόρων μορφών ελεγχόμενης αποζημίωσης / ανταμοιβής για την προσφορά οργάνων.⁹ Η έννοια της ανταμοιβής υπό το γενικό όρο «rewarded gifting» μπορεί να έχει διαφορετικές μορφές, οι οποίες διαφέρουν ουσιωδώς μεταξύ τους.¹⁰ Έχουν προταθεί: α) η παροχή από την πολιτεία μη υλικών κινήτρων, όπως είναι π.χ. η τιμητική αναφορά του δότη στα μέσα μαζικής ενημέρωσης ή δωρεάν τιμητική τέλεση της κηδείας, β) η παροχή από την πολιτεία οικονομικών προνομίων, όπως είναι π.χ. φορολογικές ελαφρύνσεις, ευνοϊκότεροι όροι δανεισμού, αύξηση αφορολόγητου εισοδήματος, δωρεάν ιατρική περίθαλψη και έκπτωση του κόστους της ασφάλειας υγείας και γ) η παροχή

ιατρικού κινήτρου, όπως είναι η κατά προτεραιότητα λήψη οργάνου σε περίπτωση που ο δότης χρειαστεί οποιαδήποτε μορφής μεταμόσχευση.¹¹

Στο πλαίσιο αυτό ορισμένοι στοχαστές προσπάθησαν να δώσουν μια ενδιάμεση λύση που δεν ταυτίζεται με την ανιδιοτελή αγάπη ούτε με το οικονομικό κέρδος. Αρχικά, ο Ινδός ιατρός C. T. Patel χαρακτήρισε τη δωρεά οργάνου ως ένα δώρο που πρέπει να αμειφθεί (gift with reward). Ο John Harris και η Margaret Brazier επιχειρηματολόγησαν υπέρ της απόψεως αυτής και θεώρησαν εύλογο να δώσει η πολιτεία κίνητρα προς τους υποψήφιους δότες, ειδικά προς αυτούς που είναι θετικά διακείμενοι στη δωρεά, αλλά δυσκολεύονται να λάβουν τη σχετική απόφαση.¹² Ο Jens Ried έκρινε ότι η αποδοχή της αποζημίωσης δεν είναι προβληματική από ηθική άποψη όταν αφορά σε ποσό το οποίο δεν αλλοιώνει τον χαρακτήρα της δωρεάς. Αντιθέτως, σύμφωνα με τον ίδιο, είναι προβληματική όταν η αναμενόμενη ευγνωμοσύνη του λήπτη είναι τέτοια που επηρεάζει την απόφαση του υποψηφίου δότη.¹³ Ο Mark Achilles αποδέχθηκε ηθικά την αποζημίωση του δότη, υποστηρίζοντας ότι δεν έρχεται σε αντίθεση με τον αλτρουιστικό χαρακτήρα της δωρεάς.¹⁴ Οι Markus Christen, Rachel Neuhaus Bulher και Brigitte Stump Wendt αξιολόγησαν ως ηθικά σωστή την αμοιβή του δότη, αφού, όπως υποστήριζαν, θα αποκαθιστούσε μια αδικία. Σύμφωνα με τους

⁷ World Health Organization. Frequently asked questions. <http://www.who.int/suggestions/faq/en/index.html>.

Τσουτσούλη Α. Μεταμοσχεύσεις ιστών και οργάνων. Διπλωματική εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2010.

⁸ Τζάκης Α. Το παρόν και το μέλλον των μεταμοσχεύσεων. <https://www.hygeia.gr/to-paron-kai-to-mellon-ton-metamosxeuseon/>.

⁹ Marshall PA, Thomasma DC, Daar AS. Marketing human organs: The autonomy paradox. *Theor Med Bioeth* 1996, 17: 1–18.

¹⁰ Βάντσος Μ, Νικολούσης Ε. Η μεταμόσχευση ιστού και οργάνου από ζώντα δότη – Ιατρική και ηθική θεώρηση. *Ostracon*, 2016: 203.

¹¹ Βάντσος Μ, Νικολούσης Ε, op.cit., σελ. 204-205. Søbirk Petersen T, Lippert-Rasmussen K. Ethics, organ donation and tax: a proposal. *Journal of Medical Ethics* 2012, 38: 451-457.

¹² Βάντσος Μ, Νικολούσης Ε. op.cit., σελ. 202. Brazier M, Harris J, Farrell A-M. (ed.). Does Ethical Controversy Cost Lives? In *Organ Shortage: Ethics Law and Pragmatism* 2011: 15-33.

¹³ Βάντσος Μ, Νικολούσης Ε, op.cit., σελ. 206.

¹⁴ Idem, σελ. 206.

ιδίους η πραγματοποίηση της μεταμόσχευσης είναι ιδιαίτερα επωφελής για όλους τους εμπλεκόμενους από οικονομική άποψη, εκτός από το δότη.¹⁵ Η Sara Mcgrath σημείωσε τέλος ότι πρόβλημα δημιουργεί σε έναν άνθρωπο η έλλειψη επιλογών και όχι η προσθήκη επιλογών. Συνεπώς, η δυνατότητα πώλησης οργάνου είναι ακριβώς μια επιπλέον επιλογή και ως τέτοια ωφελεί τον άνθρωπο να αποφασίσει είτε να την αξιοποιήσει είτε όχι.¹⁶

Σε γενικές γραμμές, σύμφωνα με τους ανωτέρω στοχαστές, με την οικονομική αμοιβή του δότη ή των συγγενών του λύνονται δύο μεγάλα προβλήματα που αφορούν τις μεταμοσχεύσεις: 1. η μεγάλη έλλειψη μοσχευμάτων και 2. η παράνομη εμπορευματοποίηση.¹⁷ Είναι προφανές, όμως, πως, εάν προσφερόταν ένα τεράστιο χρηματικό ποσό στον δότη ή στους οικείους του παράλληλα με τη διαβεβαίωση πως δεν θα επισπευδόνταν ο θάνατός του με οποιονδήποτε τρόπο, χιλιάδες άνθρωποι θα αντιμετώπιζαν την ίδια στιγμή τη δωρεά οργάνων όχι ως πιθανότητα, αλλά ως επιβεβλημένη απόφαση.¹⁸ Υπό το πνεύμα αυτό η πώληση οργάνων αποτελεί μια «καλή» λύση στο πρόβλημα της έλλειψης οργάνων, αφού είναι ωφέλιμη για όλους: 1. οι λήπτες λαμβάνουν το απαραίτητο μόσχευμα, 2. οι δότες λαμβάνουν τα απαραίτητα χρήματα, 3. το σύστημα υγείας εξοικονομεί σημαντικούς οικονομικούς πόρους και 4. οι ιατροί μπορούν να αντιμετωπίσουν επιτυχώς τις ασθένειες που απαιτούν μεταμόσχευση οργάνων.¹⁹ Ως εκ τούτου, όσοι

τάσσονται υπέρ της επ' ανταλλάγματι «δωρεάς» οργάνων υποστηρίζουν ότι τα επιχειρήματα που προβάλλονται υπέρ της διατήρησης της απαγόρευσης δεν είναι ισχυρά και συντηρούν μια αδικία. Μάλιστα, κατά τον Julian Savulescu η απαγόρευση της πώλησης οργάνων αποτελεί διπλή αδικία σε βάρος των φτωχών, αφού όχι μόνο δεν έχουν αγαθά που η πλειοψηφία έχει, αλλά δεν τους επιτρέπεται να τα αποκτήσουν.²⁰ Ένθερμος υποστηρικτής της απόψεως αυτής είναι επίσης και ο H. T. Engelhardt, Jr. Μάλιστα τυγχάνει ο μοναδικός ορθόδοξος βιοηθικολόγος που τάσσεται υπέρ της εμπορίας οργάνων και για τη συγκεκριμένη θέση του έχει δεχθεί κριτική από ορθόδοξους κληρικούς και θεολόγους, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι προβάλλει έναν ιδιότυπο Χριστιανισμό εναρμονιζόμενο με τις σύγχρονες αήθεις επεκτάσεις της ιατρικής.²¹

3. Η προσέγγιση του H. T. Engelhardt, Jr.

Ο H. T. Engelhardt Jr. υποστηρίζει απερίφραστα τις μεταμοσχεύσεις και χαρακτηρίζει τη δωρεά οργάνων αξιέπαινη. Σύμφωνα με τον ίδιο, όταν ο εγκέφαλος ενός ανθρώπου απονεκρωθεί, ο άνθρωπος είναι νεκρός, παρ' ότι κάποια ανθρώπινη βιολογική ζωή μπορεί να συνεχίζεται σε καλλιέργειες κυττάρων, ιστών και οργάνων.²² Ως εκ τούτου, ισχυρίζεται ότι όταν η πιστοποίηση του θανάτου είναι αξιόπιστη, η αφαίρεση οργάνων δεν σηματοδοτεί ούτε φόνο ούτε ακρωτηριασμό ενός ζωντανού ανθρώπου. Επιπροσθέτως, ο Τεξανός

¹⁵ Idem, σελ. 208.

¹⁶ Idem, σελ. 229. Mcgrath S. Organ procurement, altruism, and autonomy. *Journal of Value Inquiry* 2006, 40: 297-309.

¹⁷ Βάντσος Μ, Νικολούσης Ε. op.cit., σελ. 209.

¹⁸ Πρωτοπαπαδάκης Ε. Δωρεά οργάνων – Πράξη ηθικής ελευθερίας. Μ' ενδιαφέρει 2006, 48: 59-64.

¹⁹ Βάντσος Μ, Νικολούσης Ε, op.cit., σελ. 226.

²⁰ Βάντσος Μ, Νικολούσης Ε, op.cit., σελ. 227. Savulescu J. Is the sale of body parts wrong? *Journal of Medical Ethics* 2003, 29: 138-139.

²¹ Βολουδάκης Β. Η Ανάσταση των σωμάτων και οι μεταμοσχεύσεις. *Ενοριακή Ευλογία* 2011, 5: 187-195.

²² Engelhardt T. Defining Death: A Philosophical Problem For Medicine and Law. *American Review of Respiratory Disease* 1975, 112(5): 587-590.

βιοηθικολόγος τάσσεται υπέρ της εν ζωή δωρεάς οργάνων, σημειώνοντας ότι αν κάποιος δωρίσει ένα μη ζωτικής σημασίας όργανο ή ιστό δεν παραγνωρίζει το αγαθό της σωματικής του υπόστασης. Αντίθετα, στρέφεται προς τον συνάνθρωπο με αγάπη και με σκοπό να τον βοηθήσει.

Ο Engelhardt, όμως, δεν περιορίζεται στην ανωτέρω θέση. Προχωράει ακόμη περαιτέρω. Θεωρητικά υποστηρίζει ότι από τη στιγμή που η παροχή οργάνων γίνεται από αγάπη για τον άλλον, δεν υπάρχει ηθικό εμπόδιο να δεχθεί ή ακόμη και να ζητήσει αμοιβή. Διευκρινίζει ότι ένας φτωχός, από ανάγκη δική του ή της οικογένειάς του, μπορεί να ζητήσει ένα χρηματικό αντάλλαγμα για κάποιο όργανο ή ιστό που με θεμιτό τρόπο θα αφαιρεθεί πριν ή μετά το θάνατό του. Προσθέτει ακόμη ότι σε περίπτωση που δεν επιτραπεί να αποζημιωθεί γι' αυτό, αλλά μόνο να το δωρίσει, του επιβάλλεται ένα πολύ βαρύ φορτίο. Δεδομένου μάλιστα ότι ο πλούτος και η κοινωνική επιφάνεια συνδέονται με την καλύτερη υγεία και τη μακροζωία, μια πολιτική που απαγορεύει την πώληση οργάνων, ίσως καταδικάζει τους φτωχούς να παραμείνουν φτωχοί.²³ Στο πλαίσιο αυτό ο Τεξανός φιλόσοφος θέτει δύο ερωτήματα: 1. γιατί πολλοί άνθρωποι πεθαίνουν λόγω της έλλειψης μοσχευμάτων, ενώ ταυτόχρονα πολλοί άλλοι πεθαίνουν χωρίς να προσφέρουν τα όργανά τους σε εκείνους των οποίων η ζωή θα μπορούσε να παραταθεί με μία δωρεά; 2. πως μπορεί να ερμηνευθεί η απαγόρευση αγοροπωλησίας οργάνων και τι θα μπορούσε να καθιστά αξιοπρεπή μια τέτοια πολιτική, από τη στιγμή που οδηγεί στην απώλεια ανθρωπίνων ζωών και

περιορίζει τον αριθμό των διαθέσιμων μοσχευμάτων;²⁴

Ο Engelhardt επιχειρεί να θεμελιώσει την άποψή του τόσο από ηθική όσο και από θεολογική πλευρά. Όπως τονίζει το σώμα δεν ανήκει στον άνθρωπο αλλά είναι ένα θείο δώρο και ό,τι έχει λάβει ο άνθρωπος ως δώρο από το Θεό είναι καλό και ευγενές να το προσφέρει με αγάπη στο συνάνθρωπό του, που το έχει ανάγκη. Για τον λόγο αυτό υπενθυμίζει ότι οι άγιοι πούλησαν τους εαυτούς τους ως δούλους για να βοηθήσουν τους φτωχούς. Εάν ένας μοναχός ισχυρίζεται πουλούσε ένα νεφρό για να βοηθήσει τους φτωχούς, αυτό θα ήταν μία ιερή πράξη αγάπης. Εάν ένας οικονομικά αδύναμος άνθρωπος πουλούσε το νεφρό του για να βοηθήσει την οικογένειά του, αυτό, επίσης, θα μπορούσε να είναι μία πράξη αγάπης. Εντούτοις, ο Engelhardt καταλήγει ότι το κοσμικό φρόνημα επιθυμεί να εκλαμβάνει τέτοιες πράξεις ως χειρότερες από την δολοφονία των αγέννητων παιδιών.²⁵ Η πώληση οργάνων, σύμφωνα με τον ίδιο, θα μπορούσε να είναι ιδεώδης, αλλά ο δεύτερος κόσμος την καθιστά ένα κακό μεγαλύτερο από την άμβλωση. Οι οπαδοί της εγκοσμιοκρατίας, τονίζει, θέλουν να θεωρούν την πώληση των οργάνων ως μια απέραντη φρίκη, έτσι ώστε να φαίνεται ότι έχουν ηθικές αρχές, ενώ σκοτώνουν 50 εκατομμύρια αγέννητα παιδιά κάθε χρόνο. Βέβαια, αναγνωρίζει ότι όταν κάποιος πουλά αντί να δωρίσει τα όργανά του παρεκτρέπεται από τον ορθό δρόμο, περίπου

²³ Engelhardt T. Τα θεμέλια της Βιοηθικής – Μία Χριστιανική θεώρηση, *op.cit.*, σελ. 408.

²⁴ Engelhardt T. Giving, selling, and having taken: Conflicting views of Organ Transfer. *Indiana Health Law Review* 2004, 1: 31-49.

²⁵ Συνέντευξη Η. Τ. Engelhardt. Σοφές απαντήσεις σε πολύπλοκα προβλήματα. Ν. Κόιος (ed.) - Δ. Αλβανός (μτφρ.): http://www.bioethics.org.gr/Engelhardt_teliko%5B1%5D.pdf.

στον ίδιο βαθμό με την χρήση της τεχνητής γονιμοποίησης.²⁶

Ο Englehardt δεν δέχεται απροϋπόθετα την επ' αμοιβή «δωρεά» οργάνων, αλλά θέτει ορισμένους περιορισμούς. Σύμφωνα με τον ίδιο:

1. η μεταμόσχευση θα πρέπει να πραγματοποιείται με θεμιτό τρόπο και από αγάπη για τον άλλον,
2. η επιλογή θα πρέπει να είναι ελεύθερη και να μην κοστίζει τη ζωή του δότη.

Συνεπώς, η υγειονομική πολιτική θα πρέπει να περιλαμβάνει τις πωλήσεις οργάνων, όταν αυτές είναι νόμιμες, ώστε να μην εξαπατώνται όσοι από ανάγκη δωρίζουν κάποιο όργανο.²⁷

Τα μόνα εμπόδια για τον Englehardt σε μία μεταμόσχευση θα ήταν:

1. η αλλαγή της σεξουαλικής ταυτότητας ανδρών και γυναικών,
2. η δυνατότητα να γίνει κάποιος γονέας χρησιμοποιώντας τα γεννητικά όργανα κάποιου άλλου. Η μεταμόσχευση όρχεων για τον ίδιο συνιστά μία μορφή μοιχείας.²⁸
3. η αδυναμία τελέσεως κηδείας, επειδή δεν έμειναν αρκετά μέρη του σώματος. Η τέλεση της κηδείας διευκρινίζει είναι σημαντική, διότι αποτελεί μυστήριο της Εκκλησίας και η Εκκλησία ευλογεί το σώμα του νεκρού. Επίσης, οι άνθρωποι έχουν την ευκαιρία να προσεύχονται για τον νεκρό, να συνειδητοποιούν το γεγονός και να συμπυλώνονται με την ιδέα του θανάτου.²⁹

4. Κριτική προσέγγιση των θέσεων του H. T. Engelhardt, Jr.

Ο H. T. Engelhardt, Jr. όταν ασπάστηκε την Ορθοδοξία έκρινε ότι είχε καθήκον ως επιστήμονας να εξετάσει όλα όσα είχε πραγματοποιήσει μέχρι εκείνη τη στιγμή από μηδενική βάση, κάτι που τον οδήγησε στη θεώρηση των βιοηθικών θεμάτων από μία εντελώς νέα οπτική.³⁰ Μάλιστα, ο ίδιος ένωσε ένοχος για την προγενέστερη συνεισφορά του στην ανάπτυξη της κρατούσης κοσμικής βιοηθικής και τη χαρακτήρισε ως αμαρτία.³¹ Στο βιβλίο του *The Foundation of Christian Bioethics*, όπου παρουσιάζεται με σαφήνεια η προσωπική του ηθική και βιοηθική, μιλάει σαν θεολόγος, σε μια διάλεκτο που, όπως επισημαίνει η Μ. Δραγώνα Μονάχου, φαίνεται ξένη για τους φιλοσόφους. Παρά ταύτα και σε αυτό το βιβλίο η εξέταση πολλών ηθικών ζητημάτων δεν διαφοροποιείται αρκετά από την προηγούμενη προσέγγιση. Μεταξύ των ζητημάτων που δεν αναθεωρεί περιλαμβάνεται και το ζήτημα της επ' αμοιβή «δωρεάς» οργάνων. Η επιλογή να διατηρήσει τη θέση αυτή είναι απολύτως συνειδητή. Για τον λόγο αυτό άλλωστε επιχειρεί να την θεμελιώσει και από θεολογική πλευρά. Αν και η προσπάθεια αντιμετώπισης του ζητήματος έχει σωστές και ορθόδοξες αφετηρίες, στη πορεία δίνεται διαφορετική ερμηνεία, επηρεασμένη από το χώρο στον οποίο έζησε και ανδρώθηκε. Ως γνωστόν, οπαδοί της εμπορευματοποίησης εμφανίστηκαν από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 και μετέπειτα στις Ηνωμένες Πολιτείες και υποστήριζαν ότι πολλά από τα προβλήματα για την απόκτηση και διάθεση οργάνων θα ήταν

²⁶ Ibidem.

²⁷ Engelhardt T. Τα θεμέλια της Βιοηθικής – Μία Χριστιανική θεώρηση, op.cit., σελ. 408.

²⁸ Idem, σελ. 409.

²⁹ Συνέντευξη H. T. Engelhardt. Σοφές απαντήσεις σε πολύπλοκα προβλήματα. op.cit.

³⁰ Engelhardt T. Giving, selling, and having taken: Conflicting views of Organ Transfer. op.cit., σελ. 47.

³¹ Idem, σελ. 284.

δυνατό να βελτιωθούν με την υιοθέτηση περισσότερων συστημάτων «οικονομικών κινήτρων» ή «ελεγχόμενης αποζημιώσεως», για εκείνους που θα προσέφεραν τα όργανά τους. Από τις πλέον προωθημένες προτάσεις συνιστά η δημιουργία αγοράς οργάνων με χρησιμοποίηση μεθόδων πολύ περισσότερο πολυσύνθετων, από την απλή ανοχή αποκτήσεως και πώλησης οργάνων σε μια ελεύθερη αγορά.³² Το γεγονός αυτό διαφοροποιεί τη θέση του από το σύνολο των ορθόδοξων βιοηθικολόγων. Επί παραδείγματι, ο Καθηγητής Χριστιανικής Ηθικής και Βιοηθικής Μιλτιάδης Βάντσος καταδικάζει απερίφραστα οποιαδήποτε οικονομική συναλλαγή και υποστηρίζει ότι η θεώρηση του οργάνου ως πράγμα με εμπορική αξία έρχεται σε αντίθεση με την καθολικά αποδεκτή έννοια της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μέσο, αλλά ως σκοπός.³³

Η Ορθόδοξη Εκκλησία εν γένει, συνειδητό μέλος της οποίας υπήρξε ο Engelhardt, αδυνατεί να συμφωνήσει με τη χρησιμοθηρική αντίληψη των μεταμοσχεύσεων και θα μπορούσε να δεχθεί τη δωρεά οργάνων, με επιφυλάξεις, αποκλειστικά και μόνο ως ύψιστη έκφραση αγάπης, θυσίας και προσφοράς. Η ιερότητα του ανθρωπίνου σώματος θέτει αυτόματα τα ανθρώπινα όργανα εκτός οποιασδήποτε εμπορευματοποίησης και οποιοδήποτε αντιμίσθιο υλικό ή πνευματικό απορρίπτεται. Συνεπώς, η μεταμόσχευση δεν αξιολογείται θετικά ούτε στην περίπτωση που ο δότης επιθυμεί να διασφαλίσει την ευγνωμοσύνη του λήπτη ή να αποκτήσει τον παράδεισο. Στο ίδιο πλαίσιο καταδικάζεται και η μεταμόσχευση

οργάνων μεταξύ των συζύγων με άμεσο στόχο τη δέσμευση του άλλου στη συζυγία ή την υπέρβαση μίας κρίσης του γάμου.

Σύμφωνα με τις χριστιανικές αρχές, γνώμονας του δότη θα πρέπει να είναι το γεγονός ότι θεωρεί τη πράξη του ως μια φυσιολογική συνέπεια της κοινωνίας αγάπης που τον συνδέει με το Θεό και τον συνάνθρωπο. Βέβαια, στην Ορθόδοξη Εκκλησία δεν υπάρχει επίσημη και ενιαία τοποθέτηση σχετικά με το ζήτημα των μεταμοσχεύσεων. Στον Ορθόδοξο χώρο, αυτή τη στιγμή, υπάρχουν δύο επίσημα – συνοδικώς εγκεκριμένα κείμενα για το θέμα των μεταμοσχεύσεων από το Πατριαρχείο Ρουμανίας³⁴ και την Εκκλησία της Ελλάδος³⁵ και μία εκτενής Εγκύκλιος, που αναφέρεται σε θέματα βιοηθικής -μεταξύ των οποίων και στις μεταμοσχεύσεις- από την Εκκλησία της Ρωσίας.³⁶ Αξιοσημείωτο τυγχάνει ότι συντρείς οι αναφερθείσες Εκκλησίες καταδικάζουν την επ' αμοιβή «δωρεά» οργάνων: 1. η Εκκλησία της Ρωσίας αναφέρει ότι τα ανθρώπινα όργανα δεν μπορούν να θεωρηθούν αντικείμενα αγοραπωλησίας, 2. η Εκκλησία της Ρουμανίας επισημαίνει ότι η δωρεά οργάνων δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο συναλλαγής και 3. η Εκκλησία της Ελλάδος τονίζει ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία οφείλει να προστατεύσει το θεσμό, την πράξη και τα εμπλεκόμενα πρόσωπα από

³² Graziadei M. Legal transplants and the frontiers of legal knowledge. *Theoretical Inquiries in Law* 2009, 10: 723-743.

³³ Βάντσος Μ, Νικολούσης Ε, *op.cit.*, σελ. 236.

³⁴ Βλ. σχετικά: Social--Philanthropical-Activity > Bioethics > Transplant of Organs. <http://patriarhia.ro/transplant-of-organs-6021-en.html>.

³⁵ Βλ. σχετικά: Επίσημα Κείμενα Βιοηθικής – Μεταμοσχεύσεις, Ευθανασία, Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή: http://www.bioethics.org.gr/Episima_keimenavioithikis.pdf: 11-30.

³⁶ Βλ. σχετικά: Documents > The Basis of the Social Concept > XII. Problems of bioethics. <https://mospat.ru/en/documents/social-concepts/xii/>.

ενδεχόμενη βεβήλωση, εμπορευματοποίηση ή συναλλαγή οιασδήποτε φύσεως.³⁷

Γενικότερα, οι Ορθόδοξοι θεολόγοι διακατέχονται από μία θεολογική συστολή ως προς το ζήτημα των μεταμοσχεύσεων και δεν τις αποδέχονται ανεπιφύλακτα όπως ο Engelhardt, αν και όλοι διακρίνουν μία έκφραση αγάπης τέτοιας που να δικαιολογεί την κατ' οικονομία αποδοχή τους.³⁸ Επί παραδείγματι, ο εγκεφαλικός θάνατος παραμένει σε θεολογική αμφισβήτηση, καθώς είναι ιατρογενής έννοια και συνέπεια όχι της φυσιολογικής εξέλιξης του ανθρώπινου οργανισμού αλλά της τεχνολογίας.³⁹ Ακόμη, αναφορικά με τη δωρεά οργάνων από ζώντα δότη τίθεται το λογικό ερώτημα αν και στο μέλλον ο δότης θα έχει την ψυχική δύναμη να υποστηρίξει αυτή την θυσία ή αν θα γογγύξει εναντίον του Θεού, επειδή δεν αντέχει να ζήσει με τις επιπτώσεις τις οποίες έχουν επέλθει σ' αυτόν λόγω της προσφοράς των οργάνων του.⁴⁰ Σαφώς, η παροχή οικονομικού κινήτρου απορρίπτεται όχι μόνο από όλους τους Ορθόδοξους θεολόγους, αλλά και από την πλειονότητα των επιστημόνων με το επιχείρημα ότι ουσιαστικά ταυτίζεται με την εμπορία οργάνων.⁴¹ Όμως, ο Engelhardt προσπαθεί να αποδομήσει αυτό το επιχείρημα και για τον λόγο αυτό διακρίνει την οικονομική ανταμοιβή από

την εμπορία οργάνων. Σύμφωνα με τον ίδιο στην επ' ανταλλάγματι «δωρεά» οργάνων ο υποψήφιος δότης έχει την επιθυμία να βοηθήσει τον ασθενή και η επιθυμία του ενισχύεται από το κίνητρο της ανταμοιβής, ενώ στην εμπορία οργάνων αποκλειστικός και μοναδικός σκοπός είναι το οικονομικό όφελος.⁴² Η δωρεά οργάνων, όμως, όπως εύστοχα τονίζει ο Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης, είναι εξ ορισμού πράξη υψηλής ηθικής ποιότητας και έντονου ανθρωπισμού. Είναι ενέργεια ευθύνης και αλληλεγγύης, της έσχατης που κανείς μπορεί να επιδείξει.⁴³ Συνεπώς, τα οικονομικά κίνητρα αποτελούν ευτελή δημόσια προσβολή των ηθικών αξιών και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου.

Βάζοντας μία τιμή σε ένα ζωτικό όργανο αφ' ενός ενθαρρύνουμε την ασέβεια, την απαξίωση, την υποτίμηση και την βεβήλωση του ανθρώπινου σώματος⁴⁴ και αφ' ετέρου υπονομεύουμε την ελεύθερη βούληση του δωρητή, η οποία επηρεάζεται από τα χρήματα. Επιπλέον, όταν προσφέρεται στο δότη ένα ποσό, για να παραχωρήσει προς μεταμόσχευση ένα όργανό του, τότε δεν υπάρχει δωρεά, αλλά πώληση, καθώς ο δότης συμφωνεί να εισπράξει το προβλεπόμενο ποσό.⁴⁵ Συνεπώς, η έννοια “rewarded gifting” έχει μία εσωτερική αντίφαση. Ένα δώρο το οποίο δίνεται έναντι αμοιβής δεν είναι δώρο. Αποτελεί οικονομική συναλλαγή και ως τέτοια πρέπει να αξιολογηθεί. Μια κοινωνία, λοιπόν, που υποβαθμίζει τις λίγες πράξεις υψηλής ηθικής σε ταπεινές δοσοληψίες, δεν θα

³⁷ Βασικές θέσεις επί της ηθικής των μεταμοσχεύσεων. <http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/bioethics/k0005.htm>.

³⁸ Χατζηνικολάου Ν. Μητροπολίτη Μεσογαίας και Λαυρεωτικής, Άλλήλων μέλη – Οι μεταμοσχεύσεις στο φως της Ορθόδοξης Θεολογίας της ζωής. Κέντρο Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας 2005: 237.

³⁹ Γρινιζάκης Μ., νυν Αρχιεπισκόπου Αυστραλίας. Εισήγηση στη Σύναξη της Ιεραρχίας του Οικουμενικού Θρόνου. Κωνσταντινούπολη, 29 Αυγούστου – 2 Σεπτεμβρίου 2015.

⁴⁰ Αγόρας, Κ. Ηθική και Βιοηθική, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο 2013: 355.

⁴¹ Βάντσος Μ, Νικολούσης Ε, *op.cit.*, σελ. 207.

⁴² *Idem.*: 204.

⁴³ Πρωτοπαπαδάκης Ε. Δωρεά οργάνων – Πράξη ηθικής ελευθερίας, *op.cit.*, σελ. 59-64.

⁴⁴ World Health Organization. Frequently asked questions. <http://www.who.int/suggestions/faq/en/index.html>.

⁴⁵ Βάντσος Μ, Νικολούσης Ε, *op.cit.*, σελ. 207-8.

μπορούσε να διαθέτει ιδιαίτερα εντυπωσιακό μέλλον.⁴⁶

Από την άλλη πλευρά, ο Engelhardt προβάλλει την ελευθερία του ατόμου που επιθυμεί να «δωρίσει» έναντι αμοιβής ένα μη ζωτικής σημασίας όργανο. Όμως, στην πραγματικότητα η ελευθερία αυτή δεν υφίσταται. Ο πωλητής-δότης εξαναγκάζεται από την άσχημη οικονομική του κατάσταση και συναινεί στην πώληση ενός οργάνου, ενώ ο αγοραστής-λήπτης επίσης εξαναγκάζεται από την επιδείνωση της υγείας του και το αγοράζει. Ενώ δηλαδή η επ' ανταλλάγματι «δωρεά» οργάνων επιχειρείται να δικαιωθεί ηθικά στην βάση της αυτονομίας, οι διαμορφούμενες συνθήκες υπονομεύουν την αυτονομία και των δύο προσώπων.⁴⁷ Ο Engelhardt βέβαια δεν δέχεται την άποψη αυτή και διακρίνει την περίπτωση που το οικονομικό όφελος θα μπορούσε να αναιρέσει την ικανότητα ελεύθερης συναίνεσης, από την περίπτωση της προσφοράς κινήτρου που θα οδηγούσε ένα άτομο να «δωρίσει» ένα μη ζωτικής σημασίας όργανο. «Φανταστείτε», αναφέρει, «να σας προσφέρουν ένα εκατομμύριο δολάρια για να σκουπίσετε το πεζοδρόμιο μπροστά από το σπίτι σας. Υποθέτοντας ότι δεν υπάρχουν ειδικές θρησκευτικές απαγορεύσεις σχετικά με την εργασία εκείνη τη συγκεκριμένη ημέρα κ.λπ., μπορεί κανείς να είναι βέβαιος ότι ένα τέτοιο οικονομικό κίνητρο θα οδηγήσει πάντα ή σχεδόν πάντα σε συμφωνία». Σύμφωνα με τον ίδιο σε αυτή την περίπτωση δεν διακυβεύεται η ελευθερία της επιλογής και μόνο ένας πολυ-δισεκατομμυριούχος θα ήταν πιθανό να αρνηθεί. Αντίθετα, τονίζει, η συμφωνία -που είναι σχεδόν αναπόφευκτη- αποκαλύπτει ότι ορισμένα οφέλη, που συνδέονται με χαμηλά επίπεδα βλαβών,

συνήθως είναι αποδεκτά από τους περισσότερους λογικούς ανθρώπους κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Ως εκ τούτου συμπεραίνει ότι δεν πλήττεται η ελευθερία των οικονομικά αδύναμων ατόμων από την παροχή οικονομικού κινήτρου.⁴⁸ Για έναν άνθρωπο, όμως, που χρωστάει χρήματα ή έχει βασικές ανάγκες που αδυνατεί να καλύψει, η επιλογή της πώλησης οργάνου καθίσταται στην πραγματικότητα υποχρεωτική, αφού σε διαφορετική περίπτωση θα κατηγορηθεί ότι δεν αξιοποίησε τη δυνατότητα που είχε. Αν λοιπόν το όργανο του σώματος αποκτήσει εμπορική αξία, τότε μπορεί να γίνει αντικείμενο απαίτησης, όπως συμβαίνει με όλα τα πράγματα που έχουν αξία.⁴⁹

Ούτε και το επιχείρημα για την αξιοπρέπεια βρίσκει σύμφωνο τον Engelhardt, καθώς και πάλι σύμφωνα με τον ίδιο διακυβούνται δύο αντίθετες ηθικές οπτικές. Από την μία πλευρά, εκφράζεται η ανησυχία ότι παραβιάζεται η αξιοπρέπεια των ανθρώπων που πωλούν μη ζωτικής σημασίας όργανα και από την άλλη πλευρά υπάρχει ο ισχυρισμός ότι αναγνωρίζεται και επιβεβαιώνεται η αξιοπρέπεια των ατόμων αυτών, καθώς οι πωλητές-δότες αναγνωρίζονται ως ηθικοί παράγοντες, ικανοί και υπεύθυνοι να προβαίνουν σε αγοροπωλησίες. Συνεπώς, στο εν λόγω θέμα η διαφωνία έγκειται στις διαφορετικές ηθικές προσεγγίσεις αναφορικά με την αξιοπρέπεια και για τον λόγο αυτό η πρώτη προσέγγιση καταδικάζει την αγοροπωλησία οργάνων ως υπονομεύουσα την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, ενώ η δεύτερη αναγνωρίζει ότι η αγοροπωλησία οργάνων εκφράζει την αυτονομία και την αξιοπρέπεια των ανθρώπων. Ο Τεξανός βιοηθικολόγος, λοιπόν, λαμβάνοντας υπόψη τη

⁴⁶ Πρωτοπαπαδάκης Ε. Δωρεά οργάνων – Πράξη ηθικής ελευθερίας. *op.cit.*, σελ. 59-64.

⁴⁷ Βάντσος Μ, Νικολούσης Ε, *op.cit.*, σελ. 233.

⁴⁸ Engelhardt T. Giving, selling, and having taken: Conflicting views of Organ Transfer. *op.cit.*, σελ. 31-49.

⁴⁹ Βάντσος Μ, Νικολούσης Ε, *op.cit.*, σελ. 234.

δυσκολία επίλυσης των ηθικών αντιπαραθέσεων και τη καθιέρωση της εξουσίας του κοσμικού κράτους, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι αυτή η αντιπαραθεση ευνοεί εκείνους που υποστηρίζουν την αγορά, επειδή η αγορά μπορεί να δικαιολογηθεί με βάση τη συναίνεση των συμμετεχόντων.

Σε κάθε περίπτωση, στόχος του Engelhardt είναι να επανεξετάσει τις ηθικές και πολιτικές θεωρητικές βάσεις των υφιστάμενων προσεγγίσεων για την απόκτηση μοσχευμάτων. Για το λόγο αυτό, όσα υποστηρίζει δεν έχουν στόχο να αποδείξουν ότι θα ήταν θεμιτή η αγοροπωλησία οργάνων. Αντίθετα, με τις θέσεις του επιθυμεί να αμφισβητήσει την ύπαρξη της κοσμικής ηθικής βάσης για την κρατική απαγόρευση της απ' ανταλλάγματι «δωρεάς» ιστών και οργάνων.⁵⁰ Σύμφωνα με τον Τεξανό βιοηθικολόγο, όσο περισσότερο οι άνθρωποι θεωρούνται κυρίαρχοι του εαυτού τους, συμπεριλαμβανομένων των ιστών και των οργάνων τους, τόσο ισχυρότερη γίνεται η ανάγκη λήψης ρητής άδειας για μεταβίβασή τους και τόσο δυσκολότερο είναι να δικαιολογηθεί ο κρατικός καταναγκασμός της απαγόρευσης αγοροπωλησίας τους.⁵¹

5. Συμπεράσματα

Το πρόβλημα της ελλείψεως οργάνων για μεταμόσχευση αυξάνεται συνεχώς, ενώ δεκάδες άνθρωποι πεθαίνουν ημερησίως ελλείπει μοσχευμάτων. Φυσικά το γεγονός αυτό δεν

δικαιολογεί σε καμία περίπτωση την εμπορευματοποίηση των ανθρωπίνων οργάνων ή τον εξαναγκασμό των οικονομικά αδυνάτων για επ' ανταλλάγματι «δωρεά» των οργάνων τους, καθώς στην περίπτωση αυτή ο δότης γίνεται πωλητής, ο λήπτης αγοραστής, το όργανο εμπόρευμα και η προσωπική σχέση εμπορική συμφωνία.⁵² Άλλωστε η φράση επ' αμοιβή «δωρεά» οργάνων ενέχει μία εσωτερική αντίφαση, καθώς η δωρεά πραγματοποιείται απροϋπόθετα, χωρίς κανένα υλικό ή πνευματικό αντάλλαγμα.

Ο μεγαλύτερος κίνδυνος από την επ' αμοιβή «δωρεά» οργάνων είναι το ανθρώπινο σώμα να θεωρηθεί αντικείμενο με υλική αξία και τα ανθρώπινα όργανα να καταστούν ανταλλακτικά ή εξαρτήματα και ως εκ τούτου κοινωνικά νόμιμα προϊόντα αγοράς. Σε ένα σύστημα υγείας το οποίο λειτουργεί με τους κανόνες της αγοράς, η κατάσταση θα μπορούσε να περιγραφεί με την περίπτωση ενός ανυπόμονου αγοραστή που συναντά ένα πρόθυμο πωλητή. Οι κίνδυνοι από αυτή την εμπορευματοποίηση πηγάζουν πολύ μακρύτερα από αυτό που είναι συμφυές με την εκμετάλλευση των φτωχών από τους πλούσιους. Θα μπορούσε να είναι η σύγχρονη μετεξέλιξη της πρακτικής του παραδοσιακού δουλεμπορίου σε οικονομική θεωρία εμπορίου ανθρώπων, με σκοπό την αφαίρεση των οργάνων τους.

Η τοποθέτηση του Engelhardt αποτελεί προσωπική θέση και άποψη, η οποία αξιολογείται θετικά εντός του υγιούς διαλόγου. Με δεδομένο ακόμη ότι δεν υπάρχει επίσημη και ενιαία τοποθέτηση της Ορθόδοξου Εκκλησίας για το θέμα των μεταμοσχεύσεων δεν μπορούμε να μιλήσουμε για παρέκκλιση από την ορθή διδασκαλία, αλλά μόνο για απόκλιση από την

⁵⁰ Engelhardt T. Giving, selling, and having taken: Conflicting views of Organ Transfer. op.cit., σελ. 31-49.
Engelhardt T. The injustice of enforced equal access to transplant operations: Rethinking reckless claims of fairness. The Journal of law, medicine & ethics 2007, 35: 256-64.

⁵¹ Engelhardt T. Giving, selling, and having taken: Conflicting views of Organ Transfer. op.cit., σελ. 31-49.

⁵² Βάντσος Μ, Νικολούσης Ε, op.cit., σελ. 237. Elliott C. Doing harm: living organ donors, clinical research and The Tenth Man. Journal of Medical Ethics 1995, 21: 91-96.

μέχρι τώρα διαμορφωθείσα άτυπη πανορθόδοξη συναίνεση. Σε αυτό επιβάλλεται να συνυπολογίσουμε το γεγονός ότι ακόμη και τα έργα των Πατέρων και των εκκλησιαστικών συγγραφέων δεν αποτελούν μέρος της αλάνθαστης αλήθειας και ως εκ τούτου μπορούν και σε αυτά να υπάρχουν εσφαλμένες αντιλήψεις ή παρερμηνείες. Συνεπώς, μία αποκλίνουσα θέση ουδόλως μειώνει το κύρος, την αξία και τη συνεισφορά του διαπρεπούς βιοηθικού στην θεμελίωση της ορθόδοξης βιοηθικής.

Στο παρελθόν η διεθνής απόρριψη της εμπορίας οργάνων τόσο σε νομικό - πολιτικό, όσο και σε φιλοσοφικό - θεολογικό επίπεδο δεν άφηνε πολλά περιθώρια για περαιτέρω συζήτηση του θέματος. Σήμερα, όμως, η ιδέα της δωρεάς οργάνων συνυπάρχει με το αίτημα για την νομιμοποίηση της αγοραπωλησίας τους. Μάλιστα, η επιθυμία για εμπορία οργάνων δεν υπάρχει μόνο στους οικονομικά αδύναμους ή στους πλούσιους πάσχοντες, αλλά και στην καρδιά της κοινωνίας των αναπτυγμένων χωρών και εκφράζεται από διαπρεπείς και αξιόλογους στοχαστές. Το γεγονός αυτό τυγχάνει ιδιαίτερα ανησυχητικό, γι' αυτό υπάρχει ανάγκη εγρήγορσης, όχι για τη λήψη επιπρόσθετων νομοθετικών ρυθμίσεων, αλλά για μία διαρκή ηθική ευαισθητοποίηση. Αυτό που προέχει είναι η δημιουργία αδιαπέραστων φραγμών, οι οποίοι θα είναι ισχυρότεροι από τους νόμους και θα προστατεύουν από την εμπορευματοποίηση του ανθρωπίνου σώματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Brazier M, Harris J, Farrell A-M. (ed.). Does Ethical Controversy Cost Lives? In *Organ Shortage: Ethics Law and Pragmatism* 2011: 15-33.
2. Brock D. The ideal of shared decision making between physicians and patients. *Kennedy Inst Ethics J.* 1991, 1: 28-47.
3. Documents > The Basis of the Social Concept > XII. Problems of bioethics. <https://mospat.ru/en/documents/social-concepts/xii/>.
4. Elliott C. Doing harm: living organ donors, clinical research and The Tenth Man. *Journal of Medical Ethics* 1995, 21: 91-96.
5. Engelhardt T. Defining Death: A Philosophical Problem For Medicine and Law. *American Review of Respiratory Disease* 1975, 112(5): 587-590.
6. Engelhardt T. Giving, selling, and having taken: Conflicting views of Organ Transfer. *Indiana Health Law Review* 2004, 1: 31-49.
7. Engelhardt T. The injustice of enforced equal access to transplant operations: Rethinking reckless claims of fairness. *The Journal of law, medicine & ethics* 2007, 35: 256-64.
8. Engelhardt T. Μετά Θεόν - Ηθική & Βιοηθική στον αιώνα της εκκοσμίκευσης. I. M. M. Βατοπαίδιου, 2018.
9. Engelhardt T. Τα θεμέλια της Βιοηθικής – Μία Χριστιανική θεώρηση. Αρμός, 2017.
10. Graziadei M. Legal transplants and the frontiers of legal knowledge. *Theoretical Inquiries in Law* 2009, 10: 723-743.
11. Graziadei M. Legal transplants and the frontiers of legal knowledge. *Theoretical Inquiries in Law* 2009, 10: 723-743.
12. Knight B. *Legal aspects of medical practice.* Churchill Livingstone, 1992.
13. Marshall PA, Thomasma DC, Daar AS. Marketing human organs: The autonomy paradox. *Theor Med Bioeth* 1996, 17: 1-18.
14. Mcgrath S. Organ procurement, altruism, and autonomy. *Journal of Value Inquiry* 2006, 40: 297-309.
15. Savulescu J. Is the sale of body parts wrong? *Journal of Medical Ethics* 2003, 29: 138-139.
16. Schiff D, Fins J. Brain death and disorders of consciousness. *Current Biology* 2016, 26: R572-R576.
17. Søbirk Petersen T, Lippert-Rasmussen K. Ethics, organ donation and tax: a proposal. *Journal of Medical Ethics* 2012, 38: 451-457.
18. Social--Philanthropical-Activity > Bioethics > Transplant of Organs. <http://patriarhia.ro/transplant-of-organs-6021-en.html>.
19. World Health Organization. Frequently asked questions. <http://www.who.int/suggestions/faq/en/index.html>.
20. Αγόρα, Κ. Ηθική και Βιοηθική, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο 2013: 355.

21. Βάντσος Μ, Νικολούσης Ε. Η μεταμόσχευση ιστού και οργάνου από ζώντα δότη – Ιατρική και ηθική θεώρηση. Ostrakon, 201.
22. Βασικές θέσεις επί της ηθικής των μεταμοσχεύσεων.
<http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/bioethics/k0005.htm>.
23. Βολουδάκη Β. Η Ανάσταση των σωμάτων και οι μεταμοσχεύσεις. Ενοριακή Ευλογία 2011, 5: 187-195.
24. Γρινιεζάκη Μ., νυν Αρχιεπισκόπου Αυστραλίας. Εισήγηση στη Σύναξη της Ιεραρχίας του Οικουμενικού Θρόνου. Κωνσταντινούπολη, 29 Αυγούστου – 2 Σεπτεμβρίου 2015.
25. Επίσημα Κείμενα Βιοηθικής – Μεταμοσχεύσεις, Ευθανασία, Υποβοηθούμενη Ανεπαράγωγη: http://www.bioethics.org.gr/Episima_keimenavioithikis.pdf: 11-30.
26. Καιάφα- Γκμπάντι Μ., Μεταμοσχεύσεις: Παρόν και μέλλον του νομικού πλαισίου - Αναζητώντας τη χρυσή τομή. In: Καιάφα-Γκμπάντι Μ, Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Ε (ed) Μεταμοσχεύσεις. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2008.
27. Λυντέρης Χρ. Το ποινικό δίκαιο των μεταμοσχεύσεων. Σάκκουλα, 2004.
28. Πρωτοπαπαδάκης Ε. Δωρεά οργάνων – Πράξη ηθικής ελευθερίας. Μ' ενδιαφέρει 2006, 48: 59-64.
29. Συνέντευξη Η. Τ. Engelhardt. Σοφές απαντήσεις σε πολύπλοκα προβλήματα. Ν. Κόιος (ed.) - Δ. Αλβανός (μτφρ.): http://www.bioethics.org.gr/Engelhardt_telik0%5B1%5D.pdf.
30. Τζάκης Α. Το παρόν και το μέλλον των μεταμοσχεύσεων. <https://www.hygeia.gr/toparon-kai-to-mellon-ton-metamosxeuseon/>.
31. Τσουτσούλη Α. Μεταμοσχεύσεις ιστών και οργάνων. Διπλωματική εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2010.
32. Χατζηνικολάου Ν. Μητροπολίτη Μεσογαίας και Λαυρεωτικής, Άλλήλων μέλη – Οί μεταμοσχεύσεις στο φῶς τῆς Ὁρθόδοξης Θεολογίας τῆς ζωῆς. Κέντρο Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας 2005: 237.
33. Χριστοδουλίδης Κ. Μεταμοσχεύσεις Λύση ή πρόβλημα. Υπακοή, 1995.